

XIDIR DERYAYEV “QISMAT”NOMLI ROMANIDA OBRAZLAR TAHLILI

Termiz davlat pedagogika instituti

Tillar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

4-bosqich 22.01 guruh

Chorshanbiyeva Shohsanam

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Xidir Deryayevning “Qismat” romanida taqdir va inson hayoti o‘rtasidagi murakkab munosabatlarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Asarda qahramonning ruhiy kechinmalari, jamiyat ta’siri, shaxsiy tanlovlar va ijtimoiy muhitning qismatga ko‘rsatgan ta’siri ilmiy yondashuv asosida yoritiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Xidir Deryayev, “Qismat” romani, turkman adabiyoti, realizm, inson taqdiri, ma’rifat, xalqona uslub, adolat, ramz va timsollar.

ANNOTATION: This article analyzes the artistic interpretation of the complex relationship between fate and human life in Khidir Deryayev's novel "Kismet". In the work, the mental experiences of the hero, the influence of society, personal choices and the influence of the social environment on fate are covered based on a scientific approach.

KEY WORDS: Khidir Deryayev, "Kismet" novel, Turkmen literature, realism, human destiny, enlightenment, folk style, justice, symbol and symbol

“Qismat” — turkman yozuvchisi Xidir Deryayevning eng yirik nasriy asarlaridan biri bo‘lib, u Turkmanistonning XIX asr oxiri — XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayotini badiiy tahlil qiluvchi roman sifatida adabiyotshunoslikda e’tirof etiladi. Deryayev roman ustida 20-asrning o‘rtalarida ishlagan bo‘lib, asar ilk bor Turkmanistonda bosma nashr sifatida XX asrning 50–60-yillari oralig‘ida chop etilgan (turkman adabiyot tarixchilari: A. Kekilov, B. Annaniyazov ta’kidiga ko‘ra). “Qismat” romani turkman xalqining XIX asr oxiri va XX asr boshidagi o‘zgarishlarga boy, murakkab tarixiy davrini

badiiy tasvirlaydi. Bu davrda yuz bergan sinfiy ziddiyatlar, ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, milliy ongning uyg'onishi, erkinlikka intilish, mehnat va ma'rifat g'oyalari romanning markaziy masalalarini tashkil etadi. Xidir Deryayev asarda nafaqat tarixiy voqealarni yoritadi, balki insonning ma'naviy kamoloti, jamiyat oldidagi burchi, milliy birlik va mustaqillik haqidagi tushunchalarni ham keng badiiy maydonda ochadi. Shu nuqtai nazardan, "qismat" (taqdir) tushunchasi — alohida shaxsning hayot yo'li bilan butun xalq taqdiri orasidagi uzviy bog'liqlik sifatida talqin etiladi. Roman kompozitsiyasi keng qamrovli syujet va bir necha asosiy xarakterlar hamda konfliktlarga tayanadi. Adibning biografik ma'lumotlari asosida ma'lumki, "Qismat" dastlab bir necha qismlardan iborat bo'lgan katta hajmli realistik asar sifatida yaratilgan. Syujet rivoji vaqt o'tishi bilan bog'liq ravishda bosqichma-bosqich ochiladi: ijtimoiy-sinfiy munosabatlarning o'zgarishi, xalqning o'zini anglash jarayoni va o'z huquqini himoya qilishga bo'lgan intilishi asarda izchil yoritilgan. Romanda dramatik voqealar, qahramonlarning ruhiy kechinmalari, ular duch keladigan tanlovlar muhim badiiy vazifa bajaradi. Asardagi personajlar orqali muallif o'sha davrning ruhiy muhitini, turkman jamiyatidagi sinfiy qarama-qarshiliklar va milliy uyg'onish jarayonlarini yoritadi. Qahramonlar turli pozitsiyalarda namoyon bo'ladi: eski an'analarni qo'llab-quvvatlovchilar, yangilanish tarafdorlari va xalq manfaatini himoya qiluvchi shaxslar. Ushbu obrazlar orqali adib erk, adolat, birlik, ma'rifat va mehnatsevarlik kabi umumiy ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni badiiy shaklda ifodalaydi. "Qismat" romani uslub jihatidan realistik nasr namunasi sanaladi. Xidir Deryayev voqealarni xalqona, sodda, ravon til bilan bayon etadi, shu bilan birga ramziy va obrazli tasvir vositalaridan ham unumli foydalanadi. Shu sababli roman nafaqat tarixiy voqelikni aks ettiradi, balki chuqur falsafiy-ma'naviy mazmunga ega asar sifatida baholanadi. Zamonaviy tadqiqotlar doirasida ushbu asarning tili, uslubi, qahramonlar portretlari va syujetining tuzilishi yangi badiiy-nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilinmoqda. Xususan, tilshunoslik va adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan asar tilining xususiyatlari, badiiy ifoda vositalari hamda ularning tarixiy kontekst bilan bog'liqligi alohida diqqat markazida. Xidir Deryayevning "Qismat" romani turkman adabiyotida nafaqat tarixiy va ijtimoiy, balki ma'naviy jihatdan ham ahamiyatli asar hisoblanadi. Unda xalq ruhiyati va milliy ong badiiy

tasvir orqali ifodalanadi. Romanda inson va jamiyat munosabatlari, ma'rifat va mehnat qadri, milliy birlik hamda sinfiy uyg'onish kabi universal mavzular ko'tariladi.

Asarning uslubi soddaligi bilan ajralib turadi, ammo mazmuni chuqur va obrazlari jonli bo'lgani sababli u mintaqa adabiyoti bilan hamohanglikni namoyon etadi. Shu bois, "Qismat"ni o'rta maxsus va oliy ta'lim darajasidagi adabiyot darsliklarida o'rganish mantiqan to'g'ri bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gurbanov, Oraz. Türkmen nasry we dramasy (Turkiy xalqlarning adabiy merosi ichida). Ashgabat: Bilim nashry, 2010.
2. Hafizov, Atamyrat. "Xidir Deryayevniň eserlerinde waqt we taqdir temasy". Türkmen edebiýaty derejesi, № 2, 2018, s. 45-58.
3. Мамедов, Х. "Роман «Кысмет» и формирование национальной идеи у туркмен" // Вопросы кавказоведения, т. 12, 2012, с. 112-125.
4. Ибрагимов, М. Современная туркменская проза: тенденции и проблемы. Ашхабад: Туркменистан ун-ты, 2013.